

Fejérdy Tamás és Z. Karvalics László

Kis- és közepes városok kulturális reziliencia-súlypontjai¹

Az információs társadalom és a tudásalapú gazdaság az urbanizációra „fejnehéz” ugyan, de a nagyobb méretű városokban (100–500 ezer lakos között) és a metropoliszokban (500 ezer lakos felett) sokkal jobban érvényesülnek ugyanazok a hatások, mint a közepes (20–100 ezer) és a kicsi (20 ezer lakos alatti) településeken. Miközben a hagyományos termelőüzemek létrehozhatóak kisvárosok ipari zónáiban, sőt akár falvakban is (vagy kitelepíthetők oda), a termelésben és foglalkoztatásban is folyamatosan erősödő információs és tudáságazatok (beleértve a felsőoktatást és a tudományos műhelyeket, a méretérzékeny konzultáns- és tanácsadóipart, az egyre összetettebb médiaszektor és a kulturális szolgáltatásokat) a lételemüket jelentő hálózati hatásokra, a sűrűség és a mennyiség szempontjaira érzékenyen a nagyvárosokban és a metropoliszokban keresik a helyüket.

Ez a (Matthias Vogt német kultúrakutató által agglomeritisznek nevezett) korántsem új keletű egyensúlytalanság, amelyik a felsőoktatási és kulturális kínálat, illetve a minőségi munkalehetőségek miatt a nagy, félmillió lélekszám feletti városokat teszi vonzóvá és mobilitási célponttá, *Európát, ahol a városi népesség 60%-a még mindig kis- és közepes városokban él, különösképpen sűjtja.*²

Ha a társadalom- és településföldrajz szakembereit nem is, a turistát, a külföldi utazókat szóló médiatartalmak fogyasztóját (és köztük a jogalkotókat és a politikusokat) megtevesztetik az arányok. Ösztönösen a nagyvárosokra tippelnének, mint ahol a lakosság többsége összpontosul, hiszen azok mind utazási célpontként, mind a hírekben szereplő tárgyként

1 A kutatás „az Európai Unió és Magyarország támogatásával, a TÁMOP 4.2.1.D-15/1/KONV-2015-0006 azonosító számú – Ösztöndíj magyar és külföldi hallgatóknak és kutatóknak – A közszeg innovációs kutatóbázis és tudásközpont fejlesztése a Pannon Egyetem oktatási és kutatási hálózatának keretében” című program részeként folyt.

2 Ez az arány Magyarországon minimálisan még magasabb is, kb. 65%. 346 városunk többsége kisváros, Budapest mellett mindössze 8 db 100 ezernél nagyobb lélekszámú településünk van (Székesfehérvár épp átbillen a határon), és a 7 millió városlakóból valamivel több mint 4 kicsi és közepes városban él. Városaink statisztikai átlagmérete alig haladja meg a 20 ezer főt.

jelentősen felülreprezentáltak. A termékeiket és szolgáltatásaikat szétterítő (multinacionális) nagyvállalatok jelenléte is metropolisz-túlsúlyos, nem csoda hát, hogy a vidékfelzárkóztatási retorika és praxis ellenére az érdekek és az eltorzult mentális térkép eredőjeként a fejlesztési források (az uniós, a nemzeti és az adózóerő alapján nivellálódó települési szinten is) egyoldalúan a nagyobb méretű településeket részesítik előnyben. Ez azt is jelenti, hogy az infrastrukturális meg a gazdaság- és társadalomszerkezeti modernizáció hullámai gyorsabban és intenzívebben szaladnak végig az urbanizációs folyamat kedvezményezettjein – s ezzel folyamatosan a lemaradás, korszerűtlenség, fejletlenség, alacsonyabb életminőség üzeneteit vetítik a kis- és közepes méretű városok lakosainak saját mentális térképeire is. A „jobb élet” és a minőségi munkahely reménye összekapcsolódik az elvándorlással, s ez egyfajta csendes természetörvény jelleggel fogadtatja el a szükségszerűnek tűnő hátrányos helyzetet.³

Igaz, egyes országokat, vidékeket és társadalmi csoportokat akár egészen eltérő módon érhet el ez a hullám. A nagyvárosokhoz egyórányi utazástávolsági sugáron belül elhelyezkedő kisvárosokat vagy a nagy turisztikai forgalmat lebonyolító régiók településeit kevésbé fenyegeti az *elvándorlás és a relatív elszegényedés*, mint a könnyebben depresszióba hajló, rurális jellegű, kevésbé sűrű településhálózattal rendelkező vidékeket. Nem véletlenül élenkült meg az urbanisták berkein belül a *sérülékenységi* (vulnerabilitás)⁴ és az azt ellensúlyozó *ellenálló- és megújulásképeség* (reziliencia) kérdéseiről a párbeszéd – az előbbi csökkentésének és az utóbbi erősítésének kontextusában.

Reziliencia – egy fogalom életre kel

A „reziliencia” már azelőtt is szakmai szótárak része volt, mielőtt számos más tudományterülettel együtt a város- és településfejlesztés irodalmában is alkalmazni kezdték.

Összeállításának megalkotását és kezdeti használatát az orvostudománynak köszönhetjük, az első előfordulások a humán gyógyítás-gyógyulás területéről ismertek. Azt a jelenséget-képességet írják le, amely a betegség utáni regenerációt, az eredeti vagy az ahhoz hasonló állapotba hozó gyógyulást eredményezi. Már ebben a vonatkozásban is érdemes felfigyelni a rezilienciának azokra a jellegzetességeire, amelyeket aztán a későbbiekben más területeken kibontakozó kutatások és elemzések is bőségesen feltártak és szemléletesen bemutattak:

3 A problémára kívánja az uniós döntéshozók figyelmét felhívni egy érintett régióban, Szászországban működő kutatóintézet. Az *Institut für kulturelle Infrastruktur Sachsen* (www.kultur.org) gondolja több társintézménnyel közösen a *Greenpaper Resilience in non-metropolitan European Regions* című manifesztumot.

4 A sérülékenység vizsgálatának kiinduló narratívája a társadalmon belüli folyamatokra (elszegényedés, anomia) és alapvetően az egyénnel, családokkal, hátrányos helyzetű társadalmi csoportokkal kapcsolatos kérdésekre koncentrált (Goodin 1985). A diskurzust a Nobel-díjas Amartya Sen munkássága emelte globális gazdasági és társadalomfilozófiai kontextusba. A demográfia a fejlődő országok esetében a népességnövekedésben látja a sérülékenységet (Walker 2015), a fejlett országok esetében a népességszökkenésben (Friedman 2015). A városok sérülékenységéről beszélni korábban természeti katasztrófák (földrengés, klímaváltozás) kapcsán volt szokás: ez az aspektus újabban és részben áthelyeződni látszik a *'risk city'* (kockázattal élő város) fogalmára (Jabareen 2015). S ahogy a risk city voltaképpen a *'risk society'*, a kockázattársadalom (Beck 1992 [1986]) alkalmazása a városra mint entitásra, ugyanígy képezi le a sérülékeny város (*'vulnerable city'*) fogalma a negatívan ható globális folyamatok városokra érvényes metszetét – amelyre az erőszak, a bűnözés és a nyomor jelenségeinek vizsgálatakor inkább a törékeny (*'fragile'*) jelzőt használják (Muggah 2015; de Boer 2015), igaz, elsősorban a hiperurbanizáció fenyegette fejlődő országok esetében.

- kettős természetére (arra, hogy a *képesség* és a *folyamat* együttesen, elválaszthatatlanul jelenik meg benne – a képesség történeti, a folyamat pedig ciklikus-szekvenciális módon),
- a *komplexitásra* (vagyis a holisztikus megközelítés szükségszerű volta),
- a *kontextualitásra* (vagyis arra, hogy minden egyes rezilienciaszituáció a külső hatások és a belső képességek teljesen egyedi kombinációjában létezik csak).

Ha kiterjesztett definíciót keresünk, talán ez a legpontosabb:

A reziliencia az egyén (vagy szervezet) külső negatív hatásokra való rugalmas alkalmazkodóképessége, adaptációja. Képlékenység és stabilitás egy időben. [...] Az a képesség, hogy a negatív élethelyzetek esetén adaptívan reagálva képes újra egyensúlyi állapotba kerülni, ezáltal minimálisra csökkenteni vagy legyőzni a megpróbáltatások károsító hatásait. Az adaptív folyamat során az egyén vagy szervezet problémákat old meg, tanul, megújul, fejlődik. Új egyensúlyi állapota nem azonos a réggel, hiszen felvértezi magát a jövőbeni hasonló hatásokkal való eredményes megküzdésre is (Izsó 2014).

Az egyén (egyáltalán: bármilyen élő organizmus) létezése szempontjából a külső hatásra adott válaszok leghatékonyabb formája a valóság megelőző tükrözése révén való előzetes alkalmazkodás, ami a veszélyhatások elkerülése formájában aktualizálódik. Amikor erre nincs mód, válik különösen fontossá a megfelelő öngyógyítást/gyógyulást (regenerációt, állapot-helyreállítást) lehetővé tévő mechanizmusok megléte. A sérülésre, veszélyhatásra mozgásba hozható rezilienciaerő a túlélés, a fennmaradás feltétele (nem véletlen, hogy manapság talán a *fenntarthatóság* a legsűrűbben előforduló társ kifejezés). Érthető tehát, hogy a rezilienciafogalom az organikus metaforákkal, illetve alapszemlélettel, ökoszisztémaként megközelített és leírt „szervezetekre” alkalmazott, rendszertudományi megalapozású teóriák és modellek révén kezdte meg a „szétterjedést” az 1970-es és 1980-as évek társadalomelméletében. Az idesorolható munkák nem véletlenül születtek meg éppen ekkor. Gondoljunk csak az 1968-ban alapított Római Klub korszakos jelentéseire, az ENSZ által szervezett stockholmi konferenciára, az UNESCO világörökség-egyezményének (Egyezmény a világ kulturális és természeti örökségének védelméről elfogadására, 1972), majd valamivel később a fenntartható fejlődés alapelveit rögzítő Brundtland-jelentésnek (Közös jövőnk, 1987) az elkészítésére és közzétételére. Az ökológiai alapértelmezés végérvényesen kitágult, a komplex gazdasági-társadalmi rendszerek rezilienciájának vizsgálatára önálló kutatási szövetség alakult,⁵ s a fogalom eközben egyre szűkebb diszciplináris körökben is megtalálta a helyét (Wu és Wu 2013). A településtervezés, településfejlesztés értelemben használt városépítészeti (*urbanism*) mellett a *kulturális örökségi javakkal* összefüggésben is használatossá vált, nagyjából az ezredforduló környékén. A természeti katasztrófáknak és a káros környezeti hatásoknak a megőrzés és a megőrizhetőség szempontjaira érzékeny diskurzusba emelése az érintett helyszínek (város, régió), illetve közösségek felől határozza meg a rezilienciaképességet: „fizikai tényezők és emberi kapacitás olyan fenntartható együttese (hálózata) ..., amely katasztrófák esetén lehetővé teszi a túlélést, extrém behatások alatt is fenntartva a működőképességet” (Godschalk 2003: 137).

5 A „Resilience Alliance” tudósok és gyakorlati szakemberek munkájával kívánja támogatni a fejlesztéspolitikát és a döntéshozói gyakorlatot (<http://www.resalliance.org/>).

A katasztrófa-kiindulópontú megközelítés elsődlegessége a mai napig jellemzi az anyagi(asult) kulturális örökséggel⁶ és az épített környezettel kapcsolatos reziliencia-megfontolásokat is, amelyek mellé fokozatosan csatlakoztak a lassabban érvényesülő, de nem kevésbé súlyos környezeti hatások (elsősorban a klímaváltozás). Ennek figyelembevételére határozottan jelenik meg a települések és közösségeik rezilienciájában a kulturális örökség (különösen a történeti épületeknek és épületegyütteseknek) szerepét hangsúlyozó 2013-as velencei nyilatkozatban.⁷

És innen már csak egy lépés az adaptációs kontextus kiterjesztése a kultúra egészére, annak materiális és szellemi oldalára egyaránt, annak leghétköznapiabb értelmében is. Amikor városokról (tanulmányunk választott „alanyairól”) beszélünk, a kultúra természetesen az adott város „kulturakomplexuma”. A kultúrába kódolt képességet mint rezilienciafaktort azonban nem e kultúrának magának a sérülékenységet ellensúlyozni képes erőként kell értelmeznünk és használnunk: *a városi kultúra és annak alrendszerei mindenféle sérülékenységgel szemben kínálnak „védeltséget”*. Kedvezőtlen külső feltételek vagy belső forráshiány esetén is mozgósítható tartalékot jelentenek: egyfajta „aranyfedezetet”, amellyel minden körülmények között növelhető az ellenálló és megújulóerő. Amely nemcsak tervszerűen fejleszthető, hanem siker esetén kimagaslóan képes teljesíteni a megtartóerő vagy a jól-lét (*well-being*) fokozásával.

Mielőtt azonban tulajdonképpeni tárgyunkra, a kulturális örökség három típusa révén a rezilienciára gyakorolható hatás bemutatására térnénk át, még szükséges néhány kitérőt tennünk a sérülékenység és annak stratégiai ellensúlyozásának városspecifikus összetevőivel kapcsolatban.

A hármas sérülékenység tézise – és ami abból a kis- és közepes városok számára következik

Az egyensúlyt fenyegető változások több szinten jelentkeznek, és nincs településtípus, amely ki tudná vonni magát a kedvezőtlen hatások alól (amelyek ráadásul együttes előfordulásukkal összeadódnak). Ennek megfelelően a különbségek abban vannak csupán, hogy milyen mértékben, milyen eszközökkel, milyen távon enyhíthető, illetve küzdhető le **a sérülékenység elsődleges szintje**: azok az *elemi egyensúlyzavarok*, amelyek hol környezeti, hol demográfiai, hol foglalkoztatási köntösben mutatják meg magukat.

A sérülékenység környezeti okainak közös többszöröse a klímaváltozás, az időjárási szélsőségek erősödése. A tengerszint emelkedése az óceánparti településeket hozza egyre nehezebb helyzetbe, a csapadékeloszlás anomáliái pedig a városok árvízveszélynek és a csapadékvíz-elvezetési képességnek való kitettségét erősítik. (Ahol kevés víz van, az a gond, ahol sok, ott pedig az.) A hőmérsékletathatárok eltolódása azokat a térségeket fenyegeti, amelyek kicsúsznak

6 Az UNESCO által 2003-ban elfogadott „Egyezmény a szellemi kulturális örökség védelméről” vezette be a magyarra szellemi örökségnek fordított *'intangible'* (franciául: immatériel) örökség fogalmát. Ennek a párjaként, megkülönböztetésül, és egyre inkább visszamenőleges használatban is válik mind elterjedtebbé az 1972-es UNESCO világörökség-egyezményében még nem használt *'tangible'* = 'anyagiasult' (franciául: matériel) örökségfogalom használata is, amely így összefoglalóan jelenti az utóbbi egyezményben szereplő kulturális és természeti örökséget, örökségi elemeket/jószágokat (angol: properties; francia: biens).

7 Venice Declaration on Building Resilience at the Local Level towards. Protected Cultural Heritage and Climate Change Adaptation Strategies; 2012. http://www.preventionweb.net/files/25027_finalvenicereport1920march.pdf

a mérsékelt/mediterrán sávból, és az elsivatagosodás felé közelítenek. De még a kedvező sávban maradó vidékeken is megváltoznak a növénytársulások, új gyom- és özönnövényekkel s újnak számító kórokozókkal (illetve az azokat terjesztő rovarokkal) kell szembenéznünk.

A demográfiai krízisnek csak egyik összetevője a leggyakrabban emlegetett fejlemény, a *lélekszám nettó csökkenése*, a tartósan negatív növekmény. (Ha mindehhez a fejlett országokban nem társulna bővülő fogyasztás és emiatt növekvő ökológiai lábnyom, amely jobban sújtja a hátrányos helyzetű kontinensek és térségek lakóit, fenntarthatósági szempontból önmagában akár még pozitív is lehetne.) A súlyosabb zavarforrás a *korösszetétel változása, az általános előregedés*, amely a nyugdíjrendszerek fenntarthatatlanságával fenyeget, s amely, tendenciaként, még évtizedekig folytatódik (részletesebben: Kincses 2012).

S végül szembesülni kell a foglalkoztatási nehézségek növekedésével, amelyről mindinkább látjuk, hogy nem a helyi gazdaságok fejlettségének vagy a gazdaságirányítások beavatkozási sikerességének függvénye, hanem világméretű megatrend. Az újabb és újabb technológiai hullámok (és automatizációk) által előrerépített termelés és a termelékenység gyorsabban bővül, mint a foglalkoztatottság – másképpen: növekvő érték megtermeléséhez egyre kevesebb munkaerőre van szükség. Egyre jobban látszik az is, hogy a megoldást nem a gazdaság saját evolúciós logikája, hanem az újraelosztás alaprendszereinek átalakítása hozhatja el, felértékelve a gazdaságon kívüli szabályozóerőket (globális kormányzás, nemzetállamok, önkormányzatok) szerepét.

Az elsődleges sérülékenység szinte kivétel nélkül valamennyi közösséget érinti. Erre épül rá a *másodlagos sérülékenység*, ami abból fakad, hogy a fejlett centrumországok és a közepesen fejlett országok metropoliszai a fejletlenebb országok, illetve saját „belső periferiájuk” rovására képesek enyhíteni a rájuk nehezedő nyomást. A tőkekoncentráció, a szellemi erőforrások koncentrációja, az eleve magasabb infrastrukturális standardok és jövedelmek, a foglalkoztatás magasabb szintje, az oktatási-kulturális kínálat és az egészségügyi ellátás kiemelt színvonalra úgy működik, mint a mágnes: migrációs nyomást gerjeszt, ezzel tompítja a demográfiai vulnérabilitást. Bőséget idéz elő a munkaerőpiacon, és gyorsabb innovációs és alkalmazkodási pályákat tesz lehetővé a kedvező helyzetbe került városok és várostérségek számára.

Mindennek pontosan a fordítottja történik a kisebb településeken: tovább romlik a korfa, és a tanulósrba lépő korosztályok (különösen a legmobilabbnak számító társadalmi csoport, a fiatal nők) elvesztése még a valamilyen szerencsés adottságuk folytán kiváltságos helyzetben lévő városokat is kedvezőtlenül érinti. Korábban kialakult oktatási és kulturális intézményeik és kínálatuk csökken, illetve leépül, a kedvezőtlen tendenciák visszafordíthatatlannak tűnnek.

A másodlagos hatások (néhány kivételt leszámítva) egyformán érik el a nem nagyvárosi körzeteket, és következményeik egyetemlegesnek tekinthetők. A *harmadlagos sérülékenység* így immár abból fakad, hogy a leszállóágba kényszerített kis- és közepes városok egy részének nagyon alacsony a rezilienciaszintje – így hátrányba kerülnek a sikeresebb, magas fokú rezilienciátamogatásra képes riválisaikkal szemben.⁸ A *települések közti különbség tehát nem a sérülékenységnak való kitettségben, hanem rezilienciaképességük mértékében van.*

8 De még mindig „előnyben” vannak az aprófalvakkal szemben. Ha ez a tanulmány a legkisebb településekről szólna, alighanem negyedleges vagy ötödleges sérülékenységről is beszélhetnénk az esetükben, nem is érintve azt az alapvető megrázkódtatást, amit az agrárszektor mai napig zajló zsugorodása jelent. A kistelepüléseket sújtják leginkább és egyidejűleg a születéseket meghaladó halálozások és az elvándorlás. A KSH adatai szerint az 500 főnél kevesebb lakosú községek népessége az elmúlt 14 évben 14 százalékkal csökkent: ez a városok adatainak (2–4%) 4–5-szörösét jelenti. Léteznek természetesen rezilienciamodellek a kistelepülések számára is, ezekre máskor térünk majd ki.

Ezért – noha az egyensúly elbillenését előszeretettel tálalják mindent átfogó *válságként*, társadalmi katasztrófa-forogatókönyvként – a krízishelyzet kialakulása egy mind szorosabban összekapcsolt rendszernek csakis a legkedvezőtlenebb, legkevesebb ellenállást kifejteni képes elemeire hat ennyire szélsőséges és közvetlen formában (amit a hármas sérülékenység tézisével talán sikerült jól felmutatni és érzékeltetni).⁹ Nem elhanyagolható azonban annak tudatosítása sem, hogy mivel az egyensúlyzavar nagyrészt egy korábbi időpillanatban elért civilizációs ugrás következményeként értelmezhető, ennek bázisán és eközben a „kiigazító” megoldások keresése és termelése is szakadatlanul zajlik, akár technológiai, akár társadalmi innovációról van szó.

A kisebb városok számára is csak látszatra tűnik elérhetetlennek, hogy a számos vonatkozásban kritikus pontokhoz érő, világrendszer szintű működési zavarok (a profitelv és az ahhoz kötődő elosztási logika erősödő diszfunkciói, az újra növekedésnek indult társadalmi és regionális egyenlőtlenségek, a klímaváltozást gyorsító antropogén hatások) kezelésében ágensként vegyenek részt. Valójában kis laboratóriumok, amelyek a makroszintre legfeljebb üzeneteket vagy „példákat” küldhetnek, ám eközben nagy autonómiával tudnak döntést hozni a mindennapjaikat meghatározó kisebb és a stratégiai alkalmazkodásukat elősegítő nagyobb volumenű kérdésekben. Ennek az adja a reális alapját, hogy még ott is, ahol a térszerkezeti átalakulások vesztesei, és kényszerűen a zsugorodásra, a szűkülésre kell stratégiát kialakítaniuk, bizonyos vonatkozásokban kedvező adottságokkal rendelkeznek a metropoliszokhoz képest. Az urbánus „ártalmak” egy részének hiánya, a nagyobb nyugalom, a lassabb élettempó, az erősebb és láthatóbb közösségi és spirituális keretrendszerek, a tisztább identitás, a jobb közbiztonság, a természetközeli életmód nagyobb esélye egy részüket kifejezetten migrációs célponttá teheti. Különösen igaz ez két kulcsfontosságú célcsoportnál, amelyeknél erősen meghatározóak a felsorolt szempontok: az *idősek* és a tanulás, karrierkezdés és egzisztenciaépítés első szakaszán már túljutott, *gyermeket vállaló fiatal házaspárok* esetében.

Reziliencia „újrátöltve”: a képesség- és folyamatszemplétől a stratégiai útkeresésig

Az átfogó gazdasági, társadalmi és politikai átalakulás komplex folyamatai által meghatározott erőterben tehát mind fontosabbá válik a kis- és közepes városok számára, hogy miként, hogyan és milyen tartalékokat mozgósítva tudják fenntartani és a jövőben is nyújtani a polgáraik által elvárt jólétet (Gébert 2012).

Amartya Sen képességszemlélete (Sen 1993) remek kiindulópontokat kínál mindehhez. A Nobel-díjas közgazdász és társadalomfilozófus szerint – Bajmócy (2012) összefoglalásában – a végső cél az, hogy „az emberek olyan életet élhessenek, amelyet jó okkal értékesnek tartanak”. Ehhez két komponens vihet közelebb: a dolgok, amelyeket megtehetünk és elérhetünk (‘doings’ és ‘beings’, értékes cselekedetek és létállapotok) és a saját ügyek tevékeny

⁹ Kovács Imre, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Társadalomtudományi Kutatóközpontjának tudományos tanácsadója szerint a magyar városokat hosszú évtizedekig nem fenyegette az elnéptelenedés, de most több tényező (külföldi és nagyvárosi munkalehetőségek, az egyensúlyteremtő másodállás visszaszorulása, személynéző perspektíva hiánya) együttes hatására a sérülékenységük megnőtt. „Az jobban feltűnik, ha egy 200 fős faluból elmennek 40-en, demográfiai értelemben azonban még aggasztóbb, ha 20 ezer lakosból 2 ezer otthagynak egy várost” (<http://www.vg.hu/gazdasag/elneptelenedes-fenyegeti-a-falvakat-455184>).

előmozdítása (*agency*). A szabadságot az adja, „ami megtehető” és „amilyen eszközökkel” – ezért Sen az emberekből indul ki, akik a képességeikből építkezhetnek, a bennük rejlő potenciál és a céljaikhoz igénybe vehető megoldások mozgósításával. Közösségi döntéseik (amelyek mércéje az, hogy az elmozdulások összességében növelik-e a helyben élők jól-létét) nem egyszerűen attribútumok, amelyek vagy jelen vannak a cselekvési térben, vagy nincsenek: nélkülözhetetlen előfeltételek, mert nem az eredményesség, a kimenet, hanem maga a folyamat, az alkotó részvétel az érték.

Amikor a képességszemléletet kiterjesztjük a városokra vagy a régiókra (Bajmócy 2012), minden igaz marad: a természeti környezet/természeti tőke is kizárólag az emberi beavatkozás/felelősség kontextusában értelmezhető, illetve mozgósítható, akárcsak az épített vagy a szellemi-kulturális örökség. Magas fokú reziliencia csakis magas fokú társadalmi kohézióval és az „extraszomatikus” képességekre való építkezéssel együtt érhető el, ezért is nélkülözhetetlen a Sen által kiemelten fontosnak tartott folyamatos és magas szintű hozzáférés az információkhoz. Az általános hasonlóságok mellett minden egyes városnak egyedi képességszerkezete van: olyan sajátosságok vagy sajátosságok egyedi kombinációi, amelyek csakis az adott településre és annak lakóközösségére jellemzőek.

Jellemző, hogy a banális és városüzemeltetés-szintű tervezési feladatok, az önmagában vett „statisztikai” népelemszámok változásaira való ötlethetelen reflexiók rutinszerű világában tipikusan háttérbe szorul a „képességek” szakadatlan feltárása, értékelése (majd a változó körülmények függvényében való újraértékelése). Evvel párhuzamosan inkább jelszavakban, mintsem tudatosan megkomponált közép-távú programokban jelenik meg a megtartóerő és az ellenálló képesség fokozásának stratégiai célja. (Ha pedig mégis formuláznak ilyet, adott esetben könnyűszerrel felülírja valamilyen hagyományos „divizionális” logika vagy fiskális szempont.)

Pedig belátható, hogy amiként egyetlen (!) polgár speciális „képessége”,¹⁰ úgy egyetlen történelmi épületre épülő „képesség” vagy egyetlenegy speciális, csak az adott településre jellemző természeti erőforrás is kiindulópontja vagy felhajtóereje lehet a rezilienciaerősítésnek és új erősségek megteremtésének. Ehhez azonban, mint a bevezetőben is utaltunk már rá, nem elég a ponszerű képességben gondolkodni: folyamatokra kell alapozni, felismerve azok ciklikus jellegét és megfelelően azonosítva az egyes ciklusszakaszok lényeges karakterisztikáját.

A „komplex adaptációs rendszerek” vonatkozásában széles körben elfogadott a négyfázisú ciklusmodell, amelynek elemei (kis leegyszerűsítéssel) a *növekedés-kibontakozás*; a *fenntartás-konzolidáció*; a *hanyatlás vagy összeomlás* és az *újjaszerveződés-megújulás* időszakok.¹¹ Fontos tudatosítanunk, hogy az egymást követő ciklusok esetében a lezárást jelentő megújulási fázisok az esetek túlnyomó többségében nem jelentik a kiindulási állapothoz való teljes visszatérést. Ennek kézenfekvő magyarázata, hogy a reziliens képesség bázisán újonnan létrejövő (dinamikus) stabilitásba a krízisfázist beindító külső és belső változások jelentette kihívásokra adott válaszok módosító hatásai szükségszerűen beépülnek. A ciklusszemlélet

10 Itt túlzás nélkül gondolhatunk akár a korosztályos szuperhősfilmek értelmében vett „képességre” is: számos esetet ismer az ezredforduló utáni stratégiai városfejlesztés irodalma, ahol azonosíthatóan egyetlen ember valamilyen képességére és megvalósuló aktivitására vezethető vissza egy megragadott fejlesztési esély.

11 Az adaptációs ciklust egy meglehetősen összetett, egymásra következő ciklusfolyam részeként ábrázolják formalizáltan (úgynevezett ∞ diagrammal), azt is érzékeltetve, hogy az azonos elemekből álló ciklusok között jelentős eltérések is lehetnek, például azok egymáshoz viszonyított időtartamában. C. S. Holling nyomán ld. Wu és Wu (2013: 216–217).

alkalmazásának különleges jelentősége van a hosszú múltra visszatekintő települések (történeti városok) esetében, és mindenütt, ahol a külső tényezőknek való kitettség mértéke magas. A városok rezilienciájának egyes kérdéseivel foglalkozó szerzők elsősorban a két utolsó szakaszra koncentrálnak, pedig a potenciálok (képességek) felhalmozása és fenntartása az első két fázisban történik meg.

A rezilienciának számos forrása lehet. A természeti környezet és a legáltalánosabb értelemben vett kultúra (annak minden tárgyi és nem megfogható, 'intangibil' szellemi örökségi mozzanatával, hagyományokkal, helyi szokásokkal) fogalmi felől szinte minden nevezetes potenciális tényezőhöz eljuthatunk. Mégis, ezek nagyon aránytalanul kerülnek elő akkor, amikor egy-egy közösség a saját jövőjéről a múltban felhalmozott értékeire támaszkodva gondolkodik. A természetközelség gyakorta kimerül a kertészeti dimenzióban (parkosítás-fásítás), miközben a ritka adottságként rendelkezésre álló élővizekben rejlő lehetőségek kihasználatlanok. Az adott helyről elszármazó hírességek kultuszának fenntartása sokszor fontosabb, mint a település emblematisztikus épületeinek állagmegőrzése vagy revitalizálása.

A következőkben illusztrációs céllal azt mutatjuk be, hogy miként emelhetők stratégiai szintre ezek az elemek: a természeti adottságok közül kiemeljük a víz és a vízpart szerepét és jelentőségét, a kultúra tárgyi oldaláról pedig a történelmi épületeket.¹²

Víz és vízpart: régi és új rezilienciamintázatok

A folyóvizek ősidők óta hordozói annak a kettősségnek, amely veszély- és erőforrás-természetük egyidejűségéből fakad. Abból, hogy pusztá létük egyszerre hasznos (megélhetést adó) és gyönyörködtető, illetve fenyegető.

E két erő azonban különböző intenzitással éri el a közösségeket. Minden egyes átkelésben, ami nem hídon, hanem komppal, hajóval vagy gázlón át történik, és minden egyes nyílt vízi fürdőzésben jól felismerhető az egyes emberek számára a súlyos személyes kockázat (még ha az előbbi kényszerből, az utóbbi szabad választásból fakad is). A szabályosan visszatérő és a rendkívüli árvizek viszont az egész közösségben tudatosítják, hogy a sok hasznat hozó életközösséget óriási árat kell fizetniük, ha alábecsülik a veszélyt. S mivel a pozitív oldal túlértékeléséből kisebb kár fakad, mint a fenyegetés alulértékeléséből, a folyóvizekkel kapcsolatos modern diskurzusokban¹³ kezdettől fogva a veszély csökkentése, a folyó megregulázása, szabályozása vált uralkodóvá. Ebből viszont egyenesen következett az, hogy a folyóvizek stratégiai használatának kérdése másodlagossá lett. A gond minimalizálásának szándéka hosszú időre háttérbe szorította a haszon maximalizálásának reményét. A képlet megfordítására most, a huszonegyedik század elején érkezett el az idő, amikor az ipari korak örökségével kell immár szembenézni.

12 E tanulmány tervezett folytatásában pedig további tényezőket (a kulturális mikroörökséget és a művészet jelenlétét) fogjuk hasonló kiindulópontokkal tárgyalni.

13 A sokkal kevesebb természetelakító eszközzel bíró, modernitás előtti közösségek ugyanis még nem „védekezésre”, hanem egyoldalú alkalmazkodásra rendezkedtek be. Adottságként fogadták el a folyók „viselkedését”, és ahhoz igazodó mechanizmusok és szokások kiépítésével kerültek el a bajt. Az ártér és az ártéri gazdálkodás, a magaslatoakra és az előtéstől nem veszélyeztetett területekre való építkezés természetes életközösségeket formált. A városiasodással, a lakosok, épületek és utcák számának növekedésével kialakuló kockázatsökkentés tipikus geográfiai mintázatai a felfelé és a folyótól távolodó terjeszkedés.

Ahogy a nyersanyagot vagy a kizsákmányolt munkaerőt, úgy szippantotta fel az ipuszt-
riális tőke a folyóvizet mint erőforrást a maga mohó átalakító-felhalmozó (mindent meg-
emésző és mindent kiköpő) világába. Olyan üzemeket telepített a folyók és patakok mellé,
amelyek könnyűszerrel és olcsón biztosíthatták a termelés belépő oldalának szükségletét,
és szinte költségnélkülivé tudták tenni a kilépő szennyvíz elvezetését. Az óriásira növekvő
áruforgalmat kiszolgáló közvetítő kereskedelmi épületszörnyek és a vízi szállításra opti-
malizálható termékeket előállító gyárak és raktáraik rút egyensarnokai ellepték a városok
frekvenciált folyópartjait, és mindezeket diadalmasan követte a megnövekedett vízi forgalmat
kiszolgáló nehézgépészeti infrastruktúra: a hajógyártás és -javítás olajos, füstös, a zöld víz-
part idilli képét és sokszor magát a vizet is feketére festő infernója.

Megfelelő szabályozási filozófiával és tudatossággal elvileg a városokat irányító testüle-
tek és politikusok, de maguk a városi polgárközösségek is gátat vethettek volna az addigi
organikus világot felváltó diszharmóniának – ha lett volna mai fejjel formált értéktudatuk.
Ha nem maguk is az iparfejlesztésként és forgalomélénkítésként felfogott modernizációban
lettek volna érdekeltek, szenvedélyes haladástudattal, s figyelmük nem éppen az új urba-
nizációs miliő megteremtése felé fordult volna, grandiózus épületekkel, újfajta közlekedési
eszközökre szabott széles utcákkal, impozáns terekkel, közvilágítással, közintézményekkel,
csatornázással. Az itt-ott tapasztalható korrupció ellenére *szolgálni igyekeztek* városaikat,
és erőfeszítéseiket siker is koronázta. Ezért azonban nagy árat fizettek maguk a települések:
a civilizációs ugrás, az elképesztő gazdasági, demográfiai, technológiai és kulturális emel-
kedést hozó modernizáció maradandó sebeket is ütött város és folyóvíze kapcsolatán.¹⁴

A számos, messzire vezető hatáskövetkezmény közül az alábbiak tűnnek jelentősebbnek:

- a vízpartokat elcsúfította az, hogy iparterületté váltak;
- a természetes élővizek elszennyeződtek,¹⁵ hozzájárulva például a tradicionális hal-
gazdálkodás visszaeséséhez;
- a magas (és folyamatosan magasított) gátakra épülő, rövid és középtávon megoldást
hozó árvízvédelem hosszú távon a fenyegetettségnek való kitettséget növelte meg;¹⁶
- a nagyvárosi tömegközlekedés igényei a hosszmetzeti forgalom kezelésére, illetve el-
vezetésére a folyópartokat minden másnál kézenfekvőbbnek tartva elzárták a lakoso-
kat az összefüggő felületű közvetlen vízkapcsolattól,¹⁷ és a keresztforgalmat biztosító

14 Természetesen számos kivétellel és a hatáskövetkezmények egyedi kombinációival is találkozunk, a fekvés,
a méret, a fejlettség és a városfunkció különböző variációival. A folyamatosan politikai, kulturális és kereskedelmi
központként működő metropoliszok egy része például képes volt jellegadó városi folyószakaszokat megőrizni ipar
nélkülként (az iparosítást „kitolva” külső kerületekbe és külső folyószakaszokra). A csatornázást később kezdők
fejlettebb víztisztítási megoldásokat tudtak már induláskor is implementálni.

15 Minél „iparibb” egy városkörnyék vagy városállományi egység, annál inkább. Minél hamarabb sikerül korszerű
csatornázási rendszert kiépíteni, annál inkább.

16 Az ipari korszakos árvízvédelem a megnyílt technológiai lehetőségek birtokában „álmodhatott nagyot”, me-
derelterelésekkel, kanyarátvágással, elvezetőcsatornákkal, tárolókkal, duzzasztással, zsilipekkel. A folyamszabályo-
zásnak ez a (korántsem viták nélkül megszülető) paradigmája azonban avval járt, hogy a sebesebben futó vizek a
feltöltődés miatt folyamatosan emelkedő mederszinttel végeláthatatlan (és egyre kilátástalanabb) védmű-magasítási
pályára állították a városokat, egyre magasabb szinten tetőző árhullámokkal.

17 Elrettentő példaként Szőllő városát szokták emlegetni, de nem kell ilyen messzire menni: Budapest és Szeged
is évtizedek óta tusakodik saját rakpartjainak újrapozicionálásával. (Eközben hajlamosak vagyunk elfelejteni, hogy
a budapesti rakpart egykor a polgárok sétáutvonalát bővítő „vízi korzóként” tervezett, csak később vált az autó-
forgalom martalékává.) De az iparosításnak olyan vadhajtsáit is ide kell sorolnunk, mint a betonmedrekbe zárt,
csőcsatornába vezetett patakpartok.

hidakat is puszta közlekedési folyosóvá degradálták (miközben a középkorban még életterek és sétaútvonalak voltak);

- az „ipar előtti” világ feleslegessé vált rekvizitumait az értékeket hordozó elemekkel együtt válogatás nélkül, könnyörtelenül, sokszor végiggondolatlanul pusztította el a „rendezés” ethosza;¹⁸
- az ipari korszakos mintákra épülő károsanyag-kibocsátás felerősítette a klímaváltozás szélsőségeit, és újabb esővíz-elvezetési és árvízvédelmi kihívásokat „gyártott”;
- a komplex fejlesztési megközelítésmód, az összetett feladatértelmezés és a sokszempontú konszenzuskeresés helyett az egyszempontú vízmérnöki-vízügyi logika vette át hosszú időre a „hatalmat”.

Mindezek azonban alapvetően nem a sérülékenységnövelés felé tolták a városokat (azok kivételével, amelyeknek újra és újra árvizekkel kellett farkasszemet nézniük). Az ipari korszak a maga szempontjából sikeresen „kezelte” a gondot. Az információs társadalomban viszont a víz és a vízpart (illetve azok megfelelő használata, szerves összekapcsolása a városok szövetével) már *stratégiai erőforrás*. Persze lehet városi fejlesztéseket tervezni anélkül is, hogy az ipari örökség felszámolását, a vizek renaturálását, a vízpartkapcsolatok újrateremtését, a vizes élőhelyek közösségi ponttá tételét beillesztenék azokba. Nincs olyan közvetlen fenyegetettség, amely ezt kikényszerítené. Csakhogy az elmaradt haszon kézzelfogható. Azok az európai városok (például Kokkedal és Aarhus), amelyek erre az útra léptek, vonzóbbá, felkapottabbá, népszerűbbé váltak. Ha egy városnak *vannak* folyóvizei (patakok, folyók), akkor hiba meg sem kísérelni, hogy azokat vonzó, sokfunkciós lélettérre alakítsák, zöldebb, barátságosabb, izgalmasabb, szerethetőbb városrészek, elégedettebb polgárok és a település növekvő aktivitásának reményében. Vajon az „élhető Jászberény” imázs mennyit köszönhet a rövid, de romantikus és különleges belvárosi Zagyva-szakasznak? A víz és vízpart meglepte alapvető és különleges rezilienciaadottság: *bármilyen* sérülékenységgel kezeléséhez hadba szólítható.

Történelmi épületek és reziliencia

„A világ valamennyi városa – akár spontán fejlődés, akár tudatos tervezés eredménye – történeti város, mert történelmileg meghatározott társadalmak anyagi kifejeződése” – rögzíti bevezetője első mondatában a Történeti városok védelmének 1987-ben elfogadott nemzetközi chartája (Fejérdy 2011: 30–31). Ennek ellenére a régi épületek „fizikai védelmére” szűkülő, a társadalmi dimenziót nem érintő ethosz még a témában 2011-ben elfogadott újabb nemzetközi szakmai dokumentumban is egyeduralkodó maradt.¹⁹

18 Avval, ahogyan a korszerű és óriási teljesítményű malomüzemek (meg persze: a vízhozam csökkenése vagy a saját technológiai fejlődésük miatt elindult „kiszorítódsi”) elsodorták a „kisiparba” ragadt, versenyképtelen malmokat, csak idő kérdése volt, hogy mikor és hogyan válnak az enyészett martalékává maguk a malomépületek. Látszatra ismét előremutató volt aztán a romos, elhagyott épületek felszámolása, megsemmisítése. Csakhogy evvel nem egy zavaró látványelemet sikerült kiküszöbölni, hanem *komplett mini-ökoszisztémák* semmisültek meg. A malmok ugyanis, mély malomtavaikkal, az odavezető utakkal, árkaikkal, egymástól való távolságuk rendjével kulturálisan magasrendű rendszert alkottak, ami messze több volt, mint az épületbe fordult téglák és kövek összessége. Arról nem is beszélve, hogy *közösségi helyszíneként*, fürdőhelyként, találkozási pontként is funkcionáltak.

19 *The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas*, Adopted by the 17th ICOMOS General Assembly 2011. A konzerválásközpontú kiindulópontokkal szemben az örökség élő és szerves dimenzióját hangsúlyozó megközelítésre ld. Poullos (2014).

Mivel azonban az (épített) kulturális örökség és a reziliencia egymás mellé rendelen, a katasztrófákkal, az azokra való felkészüléssel, illetve az utána következő megújulással összekapcsolva kezdett beépülni a diskurzusba, a szimbiózisban lévő materiális és társadalmi szempontok összekapcsolása itt már mondható természetesnek:

...ahhoz hasonlóan, ahogyan a biológiai sokféleség (diverzitás) növeli a természeti rendszerek rezilienciáját, a kulturális sokféleség is képes a szociális rendszerek rezilienciájának az erősítésére. A kulturális sokféleség megtartása a jövő számára, mindazzal a tudással, innovációval és kilátásokkal, amelyeket kínál, megnöveli a humán rendszerek kapacitását, amellyel alkalmazkodni tudnak a változásokhoz, vagy képesek együtt élni azokkal. A kulturális örökség, mint a kulturális sokféleség kulcseleme, kritikus szempont a közösségek rezilienciájának építését szolgáló stratégiák megfogalmazásában. [...] A reziliencia mind az emberekre, mind az épített és a természeti környezetre értendő; azt a fizikai és a társadalmi tényezők egyaránt formálják.²⁰

A reziliencia nemcsak bekerült az örökségvédelem szótárába, hanem azonnal felkapott témává is vált (Ripp 2013), amelynek népszerűsége szakmai rendezvények, együttműködési formák és kutatási programok révén indult további növekedésnek.²¹ Különösen izgalmasnak mondható mindaz, amit az elmúlt néhány évben a történeti épületekkel, e kiemelkedő jelentőségű városkép- és identitásalkotó elemekkel kapcsolatban már sikerült végiggondolni.

A városok és közösségeik életében meghatározó szerepe van egyedi identitástudatuknak; adaptációs ciklusaik csak addig tudnak folytatódni, megújulásról csak addig lehet szó, amíg ez a sajátos identitás létezik és hat. A történeti épületek – fizikai mivoltukkal, állandóságukkal, valóságos és szimbolikus jelenlétükkel – éppen ennek az önazonosságnak a legfontosabb látható (és amellet különböző funkciókra használható) attribútumai. A fizikai jelenlétnek számottevő a „tehetetlensége” (amelyet jól kifejez az épületekre alkalmazott „ingatlan” kifejezés). A reziliencia számára ez olyasfajta stabilizáló erőt jelent, mint a közismert gyermekjátékot, a kelfeljancsit minduntalan függőleges (normál) pozíciójába visszaállító talpnehezék. Ez a hatás – bizonyos határok között – akkor is érvényesül, ha a szóban forgó épületek fizikai állapota már nem kielégítő, ha részben vagy egészben elavulttá váltak: az általuk hordozott nem anyagiassághoz értékek ebben az esetben sem szűnnek meg hatni. A történeti épületek fizikai és erkölcsi avulása egyenesen az egyik legjobb indikátora lehet annak, hogy megindult az ellenálló képesség gyengülése, s eljött az idő a rezilienciát erősítő tényezők aktivizálására. A természeti fenyegetettség mellett eközben egyre inkább a politikai és gazdasági tényezők szerepe értékelődik fel: tulajdonviszonyok többszöri átalakulása, városvezetések ideológiai preferenciái, költségvetési prioritások, a közélet tisztasága stb.

20 Az idézet forrása: *Fourth Session of the Global Platform on Disaster Risk Reduction* (Genf, 2013. május 18–23.). Fordította: F. T. Letölthető az alábbi oldalról: <http://icorp.icomos.org/images/documents/Heritage%20and%20Resilience%20Book%20for%20GP2013%20Disaster%20Management.pdf>. Egy korábbi szakmai dokumentum már ugyanilyen szellemben hangsúlyozta a kulturális örökség szerepét a reziliens közösségek építésében – igaz, a történelmi épületek katasztrófavédelmi tervekbe való integrálásának kontextusában. (*Venice Declaration on Building Resilience at the Local Level towards Protected Cultural Heritage and Climate Change Adaptation Strategies*, melynek elfogadására a következő nemzetközi konferencián került sor: „Building cities’ resilience to disasters: protecting cultural heritage and adapting to climate change”, az UNISDR Europe és Velence városa szervezésében, 2012. március 19–21. Letölthető: http://www.preventionweb.net/files/25027_venicedeclaration.pdf.)

21 E sorok írója (Fejérdy Tamás) kezdeményezte például 2012-ben a *Resilient Central European Towns – (RECENT) – Challenges of and resources for town regeneration/redevelopment in Central Europe; identification of possibilities to unfold resilient capacities and development potentials based on an appropriate and sustainable management of cultural heritage* című kutatási programot.

A történeti épületek fizikai mivoltuk révén hordozott, de elsősorban mégsem anyagi jelle-gű „tartalma” az egymást követő történelmi korszakokból beléjük épült *kreativitás*, az alko-tó, teremítő erő megőrzése. Úgy is mondhatnánk, hogy ezekben az épületekben az egymást követő adaptációs ciklusokban jelentkező kihívásokra adott reziliens válaszok megszüldött eredményét is szemlélhetjük (Fejérdy 2015a, 2015b). Az energiahatékonyság kapcsán hasz-nálatos „beépült energia” (*embodied energy*) fogalmához hasonlítható módon itt is felhal-mozódó, állandóan jelenlévő értékről van szó. Az épületek esetében olyan attribútumokról, amelyek hozzáférhetővé teszik az egykori környezeti kihívásokra adott eredeti, kreatív vá-laszok megismerését, és – *mutatis mutandis* – a követhetőségüket is. Az a komplex környe-zet, amelyben a történeti épület, mint vagyontárgy, és mint helyben akkumulált tudás és ta-pasztalat beépült, anyagiasult kreativitás lévén oly mértékben erősítheti a rezilienciaszintet, amilyen mértékben mindez közös ismeretté, hozzáférhetővé és hasznosíthatóvá válik. Nem utánozva a meglévő és az abba befagyott „régit”, hanem új kreatív ciklusokkal kibontakoz-tatva, folytatva, megújítva, újraértelmezve azt.²²

A történeti épületek és együtteseik, illetve az azokat létrehozó közösségek esetében a konti-nuitás és a kisugárzó hatás is megkerülhetetlen. Egy-egy különösen jelentős történeti épület-nek, épületegyüttesnek még a város határain túl is kiemelkedő szerep juthat (Fejérdy 2015a) város és vidéke, vagy akár a várost magába foglaló településhálózat rezilienciájának együttes alakulásában-alakításában. Számos esetet ismerünk, amikor egyes városok teljes lakossága történelmi okokból gyakorlatilag kicserélődött, de az épített örökség mégis a rezilienciát erősítő tényezővé tudott válni az új közösség számára – még akkor is, ha ez a hatás többnyire csak hosszabb idő elteltével, az értékek fokozatos megértésével párhuzamosan érvényesül. Jellemző példa minderre Krakkó Kazimierz város(része), az egykori zsidóváros sorsának legújabb kori története (ld. Murzyn-Kupisz 2009). Mindez azt is jelenti, hogy a történeti épü-letek, illetve a várost formáló együtteseik szerepe akkor tud érvényesülni a reziliencia erősí-tésében, ha azokat nem változatlanul megőrzendő múzeumi tárgyakként vagy romantikusan megálmódott múltbeli állapotukba visszaállítandó emléktárgyakként kezeljük. Ehelyett az általuk hordozott tudás és tapasztalat felhasználásával, értékeik tiszteletben és megtartásával megvalósított fenntart(at)ható továbbél(tet)ésükkel adhatók a rezilienciát növelő válaszok a jelen és a jövő kihívásaira. Ám nemcsak identitáshordozóként és a megújulást hozó kreativi-tás inspirációs forrásaként vehetik, veszik ki a részüket a városok rezilienciájának alakításá-ban, hanem olyan fizikailag létező, használati értékkel, azaz hasznosíthatósággal rendelkező objektumokként is, amelyek sajátos adottságaiknál fogva a megújulás-megújítás lehetséges kitörési irányainak meghatározásában és e megújulással kapcsolatos régi-új funkciók befo-gadásában is különleges szerepet játszhatnak.

A történeti épületek a társadalmi, gazdasági változások következtében a létezésük so-rán akár többszörös funkcióváltáson mehetnek át, és ezek sorozatában nemritkán alakul ki olyan helyzet, hogy hosszabb-rövidebb ideig akár teljesen funkció nélkül is maradhatnak. A nem használat természetes a lehető legkedvezőtlenebb állapot az épületek számára, hiszen annak egyenes következménye lehet az idő múlásával gyorsuló ütemben előreha-ladó leromlás vagy pusztulás. A degradációval bekövetkező értékvesztés természetesen a

22 Olyasféleképpen, ahogyan Apollinaire magyarázza, miért hasonlítanak oly kevésbé a valóságokhoz a külön-féle „izmusok” új festészetében az ábrázolt tárgyak: „Az ember utánozni akarta a járást, és feltalálta a kereket, amely egyáltalán nem hasonlít a lábhoz” – idézi: Szerb Antal (1989: 851).

reziliencia oldaláról nézve sem kedvező, ugyanakkor az épületek átmeneti funkciótlanlansága paradox módon egyfajta erőforrásháttérként is felfogható. *Külső kihívásokra adott reziliens válasz aligha létezhet mozgósítható tartalékok nélkül.* A történeti épületek megőrzési kötelezettsége és innovatív másodhasznosításuk lehetősége valódi, rezilienciaerősítő fejlesztési-megújítási potenciált jelent, amennyiben e fejlesztéseket az egyediségekre és sajátos adottságokra alapozott stratégiák keretében dolgozzák ki – miközben a megvalósuló projektek a város mint fizikai és szociális entitás egészéhez illeszkednek.

Könnyen belátható, hogy a történeti épületekben megtestesült értékek megőrzéséhez és a rezilienciaerősítésben játszott lehetséges szerepük kibontakoztatásához az értékek teljes körű ismeretére van szükség. Mindez azonban önmagában nem elég. A reziliencia növeléséhez szükséges szellemi tartalékok és kapacitások mozgósítása csak megfelelő szemléleti keretben történhet: a rutinszerű, gondolatrest állagvédelem horizontján túlnyúló sokdimenziós problémátér kifesztésével, testreszabott megoldások kidolgozásával és megvalósításával, alázatos és invenciózus szellemi munkából építkező többletráfördítással.²³

Epilógus. Egy új városi szerepkör: a rezilienciafolyamatok irányítója

2013 decemberében 32 várossal indult el a Rockefeller Alapítvány „100 reziliens város” (100 Resilient Cities) című ambiciózus programja, ám a rákövetkező évben közel száz országból már 330 pályázat érkezett a csatlakozásra. Nem csoda: a kezdeményezés a részt vevő városok rezilienciájának támogatása mellett hitelesen ígéri, hogy a rezilienciagyakorlatok globális tudásplatformjává válhat, valamennyi szereplő (kormányok, civil szervezetek, önkormányzatok, piaci szereplők, de akár egyes állampolgárok) megszólításával és bevonásával. Ráadásul mindezt a reziliencia leginkább kiterjesztett értelmezését használva: nem csak a természeti környezet okozta sérülékenységre (árvíz, tüzek, földrengések), hanem a társadalmi és gazdasági megpróbáltatásokra (magas munkanélküliség, rossz tömegközlekedés, élelem- és vízellátási gondok, erőszak) érzékenyen.

A rezilienciagyakorlatok alapján hálózatba szerveződő városok tanulnak egymástól és segítenek egymásnak. Szakértői támogatást kapnak saját, robusztus rezilienciastratégiájuk kialakításához, és hozzáférnek a megoldást/megvalósítást támogató partnerek, szolgáltatók meghatározott köréhez. A leginkább előremutató és legfontosabb tevékenység azonban egy új, innovatív városi vezetői pozíció kialakításához nyújtott szakmai, pénzügyi és logisztikai segítség.

A városreziliencia kérdéseivel foglalkozó tisztviselő, a rezilienciafolyamatok irányítója (Chief Resilience Officer, CRO)²⁴ ideális esetben közvetlenül a polgármester alá rendelt, neki

23 A szerzőknek szándékában áll egy esettanulmány-csokor elkészítése, amelyben három magyar város (Kőszeg, Tokaj és Zalaegerszeg) példáján fogják bemutatni, miként képes a víz és vízpart, a történelmi épület, a művészet-kultúra és a mikroörségi tudatosság rezilienciát erősíteni.

24 A kifejezésnek egyelőre nincs magyar megfelelője. A betöltött „pozíció” szintaxisa az üzleti világból érkezik, a vállalatok felső vezetőinek a megnevezése követi ezt a szerkezetet (Chief Executive Officer, CEO – vezérigazgató, a legfőbb döntéshozó; Chief Financial Officer, CFO – pénzügyi igazgató, stb.). A tudásmenedzsment szótárában megjelent Chief Knowledge Officert (CKO) fordítottuk egykor „tudásfolyamatok igazgatójának” (hiszen nem divízió, szervezeti egység, hanem „domain” tartozik hozzá). Ennek mintájára gondoljuk szerencsésnek, hogy az amúgy is folyamattermesztető reziliencia esetében is így ültessük át magyarrá. S mivel nem vállalati, hanem önkormányzati szerepről van szó, az „igazgató” szerencsétlen választás lenne (de a rezilienciamegbízott még megfelelőnek tűnik).

beszámoló és felelősséggel tartozó vezető. Ennek a posztnak az értelmét és szükségszerűségét több tényező adja.

Ahhoz a komplexitáshoz képest, amit egy város jelent, minden szereplő, aki érintettként megjelenik annak cselekvési terében, csak egyikét-másikat képviseli a megjelenítendő, érvényesítendő szempontoknak. Az integrációhoz párbeszédre van szükség, de ezek a szereplők (pláne, ha intézményiek) a legritkább esetben kommunikálnak egymással. A tét nemcsak a duplázások, a felesleges kapacitások kiiktatása, a szinergiák biztosítása. Az együttműködések elősegítéséhez hozzátartozik a város előtt álló kihívások ismerete és megismertetése, minden potenciális érintett cselekvő aktorrá tétele. Egy új CRO számára (akinek a program két évig állja a teljes fizetését) a tapasztalatok szerint 6–9 hónapos folyamat, amíg megismeri és feltérképezi a reziliencia-gócponthoz, és képes úgy megosztani valamennyi partnerrel, hogy azok közben már formulázott javaslatokká is párolódnak.

A CRO megoldást kínálhat továbbá arra a problémára, hogy a városok rendelkezésére álló megoldások általában nem skálázhatók. Abban a formában érhetők el, ahogyan más városok gyakorlata „kitermelte” azokat. A „személyre” (a város egyedi helyzetére) szabást, módosítást, igazítást, alkalmazást szakosított szereplőnek kell végeznie. Akinek ráadásul megfelelő jogosultságokkal kell rendelkeznie, hogy minden egyes helyzetben érvényesítse a reziliencia holisztikus szempontjait – lehetőség szerint bármilyen projektnél, egyszerre akár többet is. És fordítva: érje el, hogy ne legyen olyan rezilienciafeladat, amelyhez nem tartozik cselekvési terv. A hatékony CRO így egyszerre élő reziliencia-lelkiismeret, komplexitásmenedzser és szinergiaterepítő, aki a város belső kihívásait a külső (tudás)erőforrások ismeretében orkesztrálja. A nemzetközi legjobb gyakorlatok – Büblosz (Libanon), Christchurch (Új-Zéland), Medellín (Kolumbia), San Francisco (Egyesült Államok) után kíváncsian várjuk, melyik magyar városban mikor hívják életre az első hazai CRO pozíciót.

Hivatkozott irodalom

- Bajmócy Zoltán (2012): A képesség-szemlélet alkalmazásának lehetőségei a regionális tudományban In Rechnitzer János és Rácz Szilárd: *Dialógus a regionális tudományról*. Győr: Széchenyi István Egyetem Regionális Gazdaságtudományi Doktori Iskola – Magyar Regionális Tudományi Társaság.
- Bandelj, Nina és Frederyck Wherry (szerk.) (2011): *The Cultural Wealth of Nations*. Stanford: Stanford University Press.
- Beck, Ulrich (1992 [1986]): *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage. [Magyarul: Ulrich Beck: A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba. Budapest: Századvég – Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, 2003.]
- Berkowitz, Michael (2014): What a Chief Resilience Officer Does. *100 Resilient Cities* (2014. július 9.). Interneten: http://www.100resilientcities.org/blog/entry/what-is-a-chief-resilience-officer1#/-_/.
- de Boer, John (2015): Resilience and the Fragile City, Stability. *International Journal of Security & Development* 4(1). Interneten: <http://www.stabilityjournal.org/articles/10.5334/sta.fk/>.
- Fejérdy Tamás (2011) (szerk.): *Karták Könyve* (2. kiadás). Budapest: ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság Egyesület.
- Fejérdy Tamás (2015a): Cultural Heritage as a Basis for Resilience – A Reserve for the Regeneration of Historical Cities. In Ferenc Mészlivetz and the Research Community of ISES: *Creative Cities and Sustainability*. Szombathely: Savaria University Press.
- Fejérdy Tamás (2015b): How the Built Cultural Heritage Properties are Supporting Resilient Capacities of Historic Settlements. In *Conference papers of the 3rd International Symposium on Seoul City Wall*. Seoul City Wall Studies Series (4). (Megjelenés előtt.)
- Friedman, George (2015): Population Decline and the Great Economic Reversal. *Geopolitical Weekly* (2015. február. 17.). Interneten: <https://www.stratfor.com/weekly/population-decline-and-great-economic-reversal>.

- Gébert Judit (2012): A jólét mérésének elméleti alapjai és problémái. In *Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság*. Bajmócy et al. (szerk.). Szeged: JATE Press, 303–317.
- Godschalk, David R. (2003): Urban Hazard Mitigation: Creating Resilient Cities. In *Natural Hazards Review* 4(3). Interneten: http://www.tc.umn.edu/~blume013/Godschalk_urb_haz_mit2003.pdf.
- Goodin, Robert E. (1985): *Protecting the Vulnerable: A Re-Analysis of Our Social Responsibilities*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Jabareen, Josef (2015): *Risk City. Cities Countering Climate Change: Emerging Planning Theories and Practices Around the World*. New York: Springer.
- Izsó Gábor (2014): *Human Dynamics* (2014. augusztus 28.). Interneten: http://humandynamics.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=84:resilience-azaz-reziliencia&catid=39:vezetoi-coaching (letöltve: 2015. szeptember 30.).
- Kincses Gyula (2012): Provokatív gondolatok a demográfiai krízisről, mint legfontosabb sorskérdésről. *Kritika* (4–5). Interneten: http://nol.hu/kritika/20120605-provokativ_gondolatok_a_demografiai_krizisrol_mint_legfontosabb_sorskerdesrol-1312290.
- Muggah, Robert (2015): Fixing Fragile Cities. Solutions for Urban Violence and Poverty. *Foreign Affairs* (2015. január 15.). Interneten: <https://www.foreignaffairs.com/articles/africa/2015-01-15/fixing-fragile-cities>.
- Murzyn-Kupisz, Monika (2009): Reclaiming Memory or Mass Consumption? Dilemmas in Rediscovering Jewish Heritage of Krakow's Kazimierz. In *Reclaiming Memory – Urban rRgeneration in the Historic Jewish Quarters of Central European Cities*. Monika Murzyn-Kupisz és Jacek Purchla (szerk.). Krakko: International Culture Centre, 363–396.
- Poulios, Ioannis (2014): *The Past in the Present. A Living Heritage Approach – Meteora, Greece*. London: Ubiquity Press.
- Regnault, Madina (2011): Converting (or Not) Cultural Wealth into Tourism Profits: Case Studies of Reunion Island and Mayotte. In *The Cultural Wealth of Nations*. Nina Bandelj és Frederick Wherry (szerk.). Stanford: Stanford University Press, 156–174.
- Ridge, Mia (szerk.) (2014): *Crowdsourcing our Cultural Heritage*. Surrey: Ashgate.
- Ripp, Matthias (2013): Crisis: An Opportunity for Historical Cities – Built Cultural Heritage as a Factor of Urban Resilience. *HERMAN Project Report*. Interneten: <http://www.herman-project.eu/outcomes/other-documents.html>.
- Rivera, Lauren A. (2011): Impression Management of Stigmatized Nations: The Case of Croatia. In *The Cultural Wealth of Nations*. Nina Bandelj és Frederick Wherry (szerk.). Stanford: Stanford University Press, 114–137.
- Saisana, Michaela et al. (2015): A Monitoring Tool on Cultural and Creative Cities (EC JRC). (Előadás itt: The Role of Culture, Lisszabon, 2015. április 15–16.)
- Sen, Amartya (1993), Capability and Well-Being. In *The Quality of Life*. Martha Nussbaum és Amartya Sen (szerk.). Oxford: Clarendon Press.
- Szerb Antal (1989): *A világirodalom története*. Budapest: Magvető.
- Walker, Robert (2015): *Demographic Vulnerability: Where Population Growth Poses the Greatest Challenge*. Washington D. C.: Population Institute. Interneten: <https://www.populationinstitute.org/external/Final-DVI-report.pdf>.
- Wherry, Frederick F. és Todd V. Crosby (2011): The Culture Bank: Symbolic Capital and Local Economic Development. In *The Cultural Wealth of Nations*. Nina Bandelj és Frederick Wherry (szerk.). Stanford: Stanford University Press, 139–155.
- Wu, Jianguo és Tang Wu (2013): Ecological Resilience as a Foundation for Urban Design and Sustainability. In *Ecology and Urban Design – Linking Theory and Practice for Sustainable Cities*. Stewart T. A. Pickett, Mary L. Cadenasso, Brian P. McGrath és Kristina Hill (szerk.). New York: Springer, 211–230.